

VESTIGIA III.

ITALIANISTA TANULMÁNYOK A MAGYAR HUMANIZMUS ÉS A TIZENÖT ÉVES HÁBORÚ IDEJÉRŐL

Szerkesztette

DOMOKOS GYÖRGY
W. SOMOGYI JUDIT
SZOVÁK MÁRTON

BALASSI KIADÓ · BUDAPEST

Készült az OTKA K 128797. számú,
 „Vestigia II. XIV–XVI századi magyar történelmi és irodalmi források Olaszország
 levéltáraiban és könyvtáraiban” című kutatási projekt támogatásával.
 A kötet szerkesztési, lektorálási munkáját támogatta
 Pázmány Péter Katolikus Egyetem Központi Alapja, a KAP19-14027-1.8-BTK sz.
 „Vestigia III. tanulmánykötet” címen elnyert pályázat révén.

A könyv megjelenését támogatta

nka
 Nemzeti Kulturális Alap

A borító
 Giacomo Franco Győr 1594. évi ostromáról készült
 metszetének felhasználásával készült,
 Modenai Állami Levéltár, Mappario Estense Militare, n.126 példánya alapján,
 a levéltár igazgatójának 2126. számú (2020. szeptember 4.) engedélyével

© Szerzők és szerkesztők, 2020

ISBN 978-963-456-072-2

Felelős kiadó a Balassi Kiadó igazgatója
 Felelős szerkesztő Gilicze Ágnes
 A borítót tervezte Weiszer Márk
 Tördelte Hollós János
 A nyomdai munkálatokat az OOK Press Kft. végezte
 Felelős vezető Szathmáry Attila

Tartalom

Előszó	7
Rövidítésjegyzék	11
BAGI ZOLTÁN PÉTER	
I. Vincenzo Gonzaga mantovai fejedelem 1595. évi hadjárata a Magyar Királyságban a Fuggerzeitung alapján	15
BAGI ZOLTÁN PÉTER – DOMOKOS GYÖRGY	
Nicolino Candido beszámolója Tata és Gesztes 1598-as ostromáról	26
KIRÁLY BÁLINT	
Bakóc Tamás Estei Hippolithoz írt levelei	47
KRISTÓF ILONA	
„Nostro protectore e benefactore singulare” Bakóc Tamás és Estei Hippolit kapcsolata (1496–1520)	66
KRISTON DOROTTYA ANNA	
Újabb források Mátyás király halálhírének történetében	83
KUFFART HAJNALKA	
Az esztergomi érsekség pénzügyei és személyi állománya Estei Hippolit érkezése előtt	96
MÁTYUS NORBERT	
Nicolò Sadoletto követjárása Magyarországon (1482–1483)	150
ARMANDO NUZZO	
A korai humanizmus és Magyarország: Coluccio Salutati, Ozorai Pipo és a <i>famosi cives</i>	164
SZALAI BÉLA	
Győrre vonatkozó rajzok és metszetek a Modenai Állami Levéltárban	183

I. VINCENZO GONZAGA MANTOVAI FEJEDELEM 1595. ÉVI HADJÁRATA A MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN A FUGGERZEITUNG ALAPJÁN*

A Straßburgban 1605-ben nyomtatásban megjelent első újságot megelőző évtizedekben is már Európa különböző régióiban léteztek, mondhatni közkézen forogtak különböző kézzel írott és kereskedelmi forgalomba bocsátott *avvisik* vagy hírlevelek. Korát jóval megelőzve ismerte fel az információszerzés fontosságát a Fugger család. A Fuggerzeitung elnevezés az idők folyamán a 16. századi kéziratú újságok terminus technicusává vált, ám a fogalom alatt az Octavian Secundus (1549–1600) és Philipp Eduard Fugger (1546–1618) által összegyűjtött 16 021 hírlevelet értjük. Az ezekből összeállított és Bécsben fennmaradt huszonhét kötetnyi dokumentum az augsburgi kereskedőcsalád 1568 és 1605 közötti levelezésének függelékei voltak. A Fuggerek alkalmazottaikat, képviselőiket (faktorokat), hivatásos „hírókat” (*novellant*) bízták meg, vagy barátaikat, rokonaikat, ismerőseiket kérték meg arra, hogy a fontosabb katonai, politikai, gazdasági vagy ceremóniális eseményekről számoljanak be. Így minden jelentősebb európai városból (Antwerpentől Nagyszebenig és Gdansktól Rómaig), de az Újvilágból és a Közel-Keletről is eljutottak a hírek hozzájuk, az augsburgi központba. Az sem volt azonban kivételes, hogy hírszerzőik katonai táborokból jelentették meg a csaták és ostromok eseményeit.¹ Mielőtt azonban rátérnék munkám fő mondanivalójára, azaz I. Vincenzo Gonzaga 1595. évi magyarországi hadjáratának a bemutatására az erre az évre vonatkozó Fuggerzeitung alapján, fontosnak tartom röviden összefoglalni, miért vett részt a mantovai herceg a 16–17. század fordulójának Oszmán Birodalom elleni háborújában. Ennek feltárásához több egymással is szorosan összefüggő szempontot kell figyelembe venni. A Mantovai Hercegséghez hasonló kicsiny, ám stratégiai fontosságú itáliai államok uralkodóinak külpolitikai mozgásterét leszűkítette az, hogy az „itáliai örökségért” a Spanyol és Francia Királyság harcban állt egymással. I. Vincenzo is igyekezett lavírozni a két hatalom között, hagyományosan szoros kapcsolatokat

* Munkám az OTKA támogatásával készült. Szeretném megköszönni Dobó Adrienn és Domokos György segítségét az olasz fordításokban.

¹ KLEINPAUL 1921; SCHOTTENLOHER 1922; BAUER 2011; KELLER–MOLINO 2015.

ápolta a Habsburgok mindkét ágával (húgát, Anna Caterinát a Tirolt kormányzó Ferdinánd főherceg vezette oltár elé 1582-ben), ám közben a mindenkori francia királlyal is igyekezett fenntartani a jó viszonyt.

A korlátozott politikai tér azonban az itáliai kisállamok uralkodóinak egyikében sem csillapította a dicsőség és hírnév utáni vágyat. Elsőként meg kell említenem azokat a kalandos vagy inkább kalandor terveket, amelyek egy-egy balkáni vagy közel-keleti terület, ország megszerzésére irányultak. Igaz ez I. Vincenzóra is, akire nagy befolyást gyakorolt Torquato Tasso *A megszabadított Jeruzsálem* című műve, amely a barokk ízlésnek megfelelően eszményítette az első keresztes háborút. Így az Oszmán Birodalom elleni hadakozást élete egyik fontos céljának tekintette, sőt 1608-ban ezért egy lovagrendet (*Ordine del Redentore*) is alapított. A vallási buzgalom mellett azonban a személyes motivációt is felfedezhetjük tette hátterében. Nagyapja, II. Federico a Margherita montferrati örgrófnővel kötött házasságával ugyanis nemcsak az örgrófságot szerezte meg a mantovai hercegeknek, hanem a „Palaiologosz örökséget”, azaz a család trónigényét a bizánci trónra.²

A dicsőségszerzés másik lehetséges módjának az számított, hogy valamely nagyobb és jelentősebb hatalommal bíró uralkodó vagy dinasztia szolgálatába szegődnek. A mantovai herceg számára a tizenöt éves háború kitörése kiváló alkalmat teremtett személyes ambíció eléréséhez. II. Rudolf német-római császár és magyar király követe, Raimund von Thurn gróf (az uralkodó későbbi velencei, majd szentszéki orátora) 1592 késő őszén meglátogatta Mantovában. I. Vincenzo, hasonlóan a többi megkeresett itáliai államhoz, ekkor még pénzsegélyt ajánlott föl, mintegy 20 000 scudót. Egy évvel később azonban, 1593 novemberében már a háborúban való személyes részvétel mellett döntött. Megbízta a prágai udvarban lévő rezidensét, hogy mindenekelőtt Jacob Kurz von Senftenau birodalmi vicekancellárral tisztázza, vajon tervbe van-e véve, hogy a császár maga vagy testvérei közül valamelyik is személyesen vezetné az összegyűlt hadakat. Amennyiben pedig erről nincs szó, akkor Senftenau a mantovai fejedelmet ajánlja a seregek élére. Ugyan eddig nem volt alkalma hadakozni, így katonai tapasztalatokkal sem rendelkezett, de úgy vélte, hogy jó tanácsadókkal és Isten segédelmével nagy tettekre képes, mint dédapja Francesco, akit fiatalabb korában az itáliai uralkodók ligájuk generálisává választottak. Amennyiben a poszt mégsem volna betöltetlen, akkor a mantovai herceg az Itáliából várt segélyhadak parancsnokságát kérte. Ha pedig ez is lehetetlen lett volna, úgy személyesen akart hadba vonulni, amiért a császár-

² A Balkánról érkezett menekültek egyenesen azt állították, hogy I. Vincenzónak elég lenne partra szállni 10 000 katonával a Dalmát tengerparton, és Montenegro és Albánia keresztény népe azonnal felkelne és támogatná hadjáratát. A herceg 1610 őszén a szándék felderítésére egy küldöttséget menesztett, amely azonban eredmény nélkül tért haza.

tól kérte, hogy itáliai generális kapitánnyá (*Generalkapitän in Italia*) nevezze ki. Senftenau támogatásért egyébként nem lett volna hálátlan I. Vincenzo, hiszen a sikeres közbenjárásért 2000 scudót ajánlatott fel számára. A prágai udvarban azonban – érthető módon – nem számoltak a mantovai herceg főparancsnoki kinevezésének lehetőségével, ám az itáliai segélyhadak parancsnokságával igen.³ Végül azonban erre sem került sor. VIII. Kelemen pápa már 1593 októberében követet küldött a spanyol udvarba (Camillo Borghesét, a későbbi V. Pál pápát), hogy a muszlimok elleni harc támogatására buzdítsa II. Fülöpöt. Terve nem járt sikerrel, hiszen a spanyol király sem pénzügyi segílyt nem volt hajlandó nyújtani, sem flottáját és hadseregét nem akarta az Oszmán Birodalom elleni háborúba bevetni. A pápa azonban nem adta fel, így 1594 januárjában követeket küldött az itáliai uralkodók udvaraiba is. Mantovába Fabio Orsini prelátus, egy befolyásos és dicső katonai múlttal rendelkező római arisztokrata család sarja érkezett a herceghez. A pápa végül úgy döntött, hogy a katonaság küldése helyett inkább 1594 márciusától havi 30 000 forintnyi pénzsegélyt nyújt II. Rudolfnak.⁴ Így I. Vincenzónak az itáliai segélyhadak feletti parancsnoki kinevezése oka fogottá vált.⁵

Esztergom sikertelen ostroma, valamint az, hogy a Szinán nagyvezír vezette oszmán főerők elfoglalták a Bécs védelme szempontjából stratégiai fontosságú Győrt, új helyzetet teremtett. A Szentszék – megmásítva addigi szándékát – egy segélyhad kiállításáról döntött. Ennek parancsnokságára II. Alfonso d'Este ferrarai, valamint a mantovai herceg is jelentkezett. Egy Rómából 1595. február 25-én érkezett hír szerint I. Vincenzo felajánlotta szolgálatait VIII. Kelemennél az Oszmán Birodalom elleni harcban.⁶ Ám végül a pápa az 1595. június 4-én a Santa Maria Maggiore bazilikában tartott misén a tisztséget saját unokaöccsére, Gian Francesco Aldobrandinire ruházta.⁷ Ráadásul I. Vincenzóról igen lesújtóan nyilatkozott.

A mantovai herceg persze nem konkurálhatott a pápai neposszal, így jelentkezésével párhuzamosan más lehetőségeket is keresett szándéka érvényesítéséhez. Egyrészt II. Fülöp udvarához fordult, hogy legalább a várt spanyol segélyhad parancsnokságát ruházzák rá. Azonban ez a terve zátonyra is futott.⁸ Ugyanígy így járt az újabb prágai felajánlkozás is. A császári udvarba küldött rezidense által a magyarországi főparancsnokká kinevezni szándékozott sógora, Ferdinánd

³ NIEDERKORN 1993: 425–428.

⁴ BANFI 1939: 6; BRUNELLI 2018: 38–39.

⁵ NIEDERKORN 1993: 428.

⁶ ÖNB Fugger Cod. 8968. fol. 224r–v.

⁷ BANFI 1939: 7.

⁸ NIEDERKORN 1993: 428–429.

helyettesének ajánlotta magát. Érdekes tudnunk, hogy 1594 tavaszán II. Rudolf megbízottjai élénk tárgyalásban álltak a Tirolt kormányzó Ferdinánd főherceggel, hogy vállalja el a tisztséget. Az uralkodó nagybátyja azonban többszöri levélváltás és felkérés ellenére sem kívánt főparancsnok lenni, romló egészségi állapotát és tartományával szembeni kötelezettségét hozva fel indokul. Tette ezt mindannak ellenére, hogy II. Rudolf megígérte, hogy az egész hadügy irányítását átadja neki, és tájékoztatta a következő hadiév főbb paramétereiről is.⁹ I. Vincenzo joggal reménykedett abban az 1594. évi fiaskókat követően, hogy az idős Ferdinándot újra felkérlik a főparancsnoki tisztség ellátására. A főherceg azonban 1595. január 24-én elhunyt. Bár ez a terv is dugába dőlt, ám egy február 10-én Velencéből keltezett jelentés szerint a herceg, amint értesült Ferdinánd haláláról, nyomban hűgához sietett Innsbruckba.¹⁰

Mint láttuk, I. Vincenzo elképzelése, hogy akár vagy a császári-királyi seregeket, akár a spanyol vagy a pápai segélyhadat vezesse, nem vált valóra. A herceg ennek ellenére úgy döntött, hogy részt vállal a magyarországi háborúban. Egy 1595. március 18-án Rómából érkezett hír arról számolt be, hogy I. Vincenzo állítólag saját költségén kiállít négyszáz lovas, akiket a Magyar Királyság területére küldene.¹¹

Még mielőtt azonban a felfogadottak elindulhattak volna a magyarországi hadszíntérre, egy különös incidens történt. Két, Velencéből május 26-án keltezett jelentés szerint a mantovai hercegre a Gonzaga család egy másik ágából származó tagja, a szentté avatott Luigi Gonzaga egyik fivére két lövést adott le. A családon belüli konfliktusra visszavezethető merénylet azonban nem járt sikerrel. I. Vincenzót a jobb oldalán és a nyakán érték a lövések, ám nem voltak különösebben veszélyesek, a tettet pedig a helyszínen elfogták.¹²

A gyilkossági kísérlet azonban nem akasztotta meg a mantovai herceg által küldött csapatok szervezését. Rómából június 10-én már azt a hírt küldték, hogy immáron bizonyos, hogy I. Vincenzo négyszáz lovasat küld a Magyar Királyságba. A jelentés készítője még azt is tudni vélte, hogy a had június 20-án fog elindulni.¹³ Még ebben a hónapban fel is kerekedett ez a csapat Carlo Rossi vezetése alatt. Néhány nappal később azonban a herceg úgy döntött, hogy személyesen (és önkéntesen) is hadba száll, Florio Banfi szerint augusztus 1-én útra is kelt. Titkárának, Fortunato Cardinak az 1595. évi hadjáratról készített leírása szerint I. Vincenzo

⁹ ÖStA KA HKRA Prag No. 1: II. Rudolf válasza Ferdinánd főherceg követeknek, 1594. márc. 7. és 11.

¹⁰ ÖNB Fugger Cod. 8968. fol. 144r-v.

¹¹ ÖNB Fugger Cod. 8968. fol. 264r-v.

¹² ÖNB Fugger Cod. 8968. foll. 421v-422r, 423v-424r.

¹³ ÖNB Fugger Cod. 8968. foll. 479r-480r.

ezt azért tette, hogy bizonyítsa, elhatározása nem valamiféle ambícióra vagy dicsőséghajhászásra vezethető vissza, hanem azon óhajára, hogy életét Isten és a császár szolgálatának szentelje.¹⁴

Mekkora volt tehát a Mantovából elindult had? Mint láttuk Rómában júniusban úgy tudták, hogy Carlo Rossi vezetése alatt négyszáz lovas indul útnak. Maga I. Vincenzo egy II. Rudolfnak július 4-én írt levelében háromszáz lovas lövésének kért úti passzust, hogy átvonulhassanak a Német-római Birodalmon a Magyar Királyságba.¹⁵ Cardí feljegyzései alapján Banfi is négyszáz főben határozta meg a Rossi vezette hadat. Emellett a titkár említést tett arról is, hogy a herceg, miután eldöntötte személyes részvételét a hadjáratban, mintegy ezeröttszáz fős kísérettel kerekedett fel.¹⁶ Egy Rómából július 29-én küldött jelentés arról számolt be, hogy I. Vincenzo mintegy kétezer fővel, Bolognából, Ferrarából és Mantovából daliás és bátor nemesekkel indult el a Német-római Birodalom felé és onnan keletre.¹⁷ Egy Velencéből augusztus 4-én írott levélben viszont csak azt olvashatjuk, hogy Gonzaga hada nagyszámú nemesből tevődik össze.¹⁸ A megmaradt levelek egy részében azonban már egészen más, pontosabb és részletesebb adatokat találhatunk. A római július 29-i jelentéssel szemben egy június 30-án Velencében kelt hír szerint a herceg négyszáz lovassal rendelkezett.¹⁹ Szintén Szent Márk városából küldték azt az augusztus 11-i jelentést, amely szerint I. Vincenzo kétszáz nemes lovaggal (*200 von Adell*), kétszáz könnyű lovassal (*200 Ringler Pferd*), ötven muskétással, valamint nagyszámú udvari népével vonult a Magyar Királyság felé. A hír küldője úgy vélte, hogy a csapat összlétszáma nyolcszáz főre rúgott.²⁰ Ugyanazon a napon egy másik velencei jelentésben hasonló létszámadatokat találunk: kétszáz nemes lovag (*200 von Adell*), kétszáz könnyű lovas (*200 leichten Pferd*) és ötven muskétás. A herceggel együtt utazó udvartartásról is említést tett, ám ennek létszámát már nem tüntette fel.²¹

Az 1595. évi *Fuggerzeitung*ban arra vonatkozóan is találunk adatot, hogy a herceg már útközben újabb katonaság felfogadására adott utasítást. Két, Rómából küldött augusztus 19-i jelentés szerint ötven nemes lovagot, száz lovas lövészt és ötszáz gyalogot kellett kiállítani. Emellett Christoffero Castiglione parancsnok-

¹⁴ BANFI 1939: 29-31; NIEDERKORN 1993: 429.

¹⁵ BERTELLI 2006: 135.

¹⁶ BANFI 1939: 29-31. Kíséretének tagjairól lásd: BERTELLI 2006: 146-149.

¹⁷ ÖNB Fugger Cod. 8968. fol. 635r-v.

¹⁸ ÖNB Fugger Cod. 8968. foll. 635v-636r.

¹⁹ ÖNB Fugger Cod. 8968. foll. 581v-582r.

²⁰ ÖNB Fugger Cod. 8968. foll. 659v-660r.

²¹ ÖNB Fugger Cod. 8968. foll. 661v-662r.

sága alatt két további vértess csapatnak kellett a Magyar Királyságba vonulnia.²² Nem tudjuk azonban eldönteni, hogy ez az erősítés megérkezett-e. A Nicolaus Gabelmann udvari történétíró és szemtanú által 1595. november 25-i dátummal összeállított jegyzékből kiderül, hogy a mantovai herceg összesen hétszáz lovassal érkezett a magyarországi hadszíntérre.²³ Ez persze jelentheti a Rossival elindultakat és az erősítést is, de akár azt is feltételezhetjük, hogy ez a létszám az elsőként útra kelt lovasságot és az udvartartást jelenti. Ez utóbbi feltételezést támasztja alá Giampiero Brunelli kutatása, aki szerint három lovas lövész és egy lándzsás kompánia érkezett a Magyar Királyságba.²⁴

Cardi említést tett a hadjátról készült jelentésében arról is, kik kísérték el a herceget útjára. Több előkelő személyt, köztük a Gonzaga család hat tagját is felsorolta. A tizenöt éves háború későbbi története szempontjából számunkra a legfontosabb Germanico Savorgnano.²⁵ A Velencéből augusztus 4-én küldött jelentés név szerint is megemlíti, hogy I. Vincenzo kíséretében volt.²⁶ Az 1595. évi hadjárat végeztével II. Rudolf szolgálatában maradt, és 1596-ban, valamint 1597-ben is a mezei hadak haditanácsosává nevezték ki.²⁷ Megbízatása azonban nem csupán ezen feladatokra korlátozódott. Az Udvari Haditanács 1597. június 5-én kiadott egy instrukciót, amelyben azt szabályozták, milyen szempontok alapján vizsgálja meg Adolf von Schwarzenberg Savorgnánóval a végházakban és erősségekben éppen folyó építkezéseket.²⁸ Nagy valószínűséggel azonban előbbi nem vett részt ebben a munkában. A protokollumkönyvekben található bejegyzésekből azt azonban tudjuk, hogy a friuli származású őrgrof és hadmérnök júliusban elutazott a szemlére, amely során Kanizsát, Babócsát és Ebenfurtot is meg kellett látogatnia.²⁹

²² ÖNB Fugger Cod. 8968. foll. 695r, 697r–v.

²³ ÖStA HHStA H Fasc. 128 Allgemeine Akten 1595. Diarium Bellicum Nicolaus Gabelmann, foll. 317r–324v: az 1595-ben Esztergom ostromára rendelt császári hadseregről készült zsoldos kimutatás.

²⁴ BRUNELLI 2018: 79.

²⁵ BANFI 1939: 31; CONZATO 2005: 181–207. Savorgnano életéről magyarul: HAJNÓCZI 1994: 233.

²⁶ ÖNB Fugger Cod. 8968. foll. 635v–636r.

²⁷ ÖStA KA AFA 1596/12/ad6f: jegyzék az alsó-magyarországi hadszíntérre küldött császári-királyi hadsereg stábjának fizetéséről (1596. dec.). ÖStA KA AFA 1596/12/ad6e: jegyzék az 1597. évi alsó-magyarországi hadszíntérre küldendő császári-királyi hadsereg stábjának fizetéséről (1596. dec.).

²⁸ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 199, fol. 281r, no. 11; ÖStA KA AFA 1598/13/2.

²⁹ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 199, fol. 149r, no. 81; ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 199, fol. 282v, no. 152.

Az 1595. évi Fuggerzeitung alapján a had (nem teljes) itineráriumát is össze tudjuk állítani. A herceg katonasága a Velencei Köztársaság területén vonult keresztül. A már említett június 30-i jelentésből kiderül: engedélyt kértek, hogy a Signoriához tartozó szárazföldi területeken keresztül haladhassanak a hágóig.³⁰ A herceg hadai meg is kapták az átvonulási engedélyt azzal a kitéttel, hogy a városokba és a fallal körül vett települések területére nem léphettek be, csupán a falvakból élmezhegtek és takarmányozhatták magukat és jószágait.³¹

Abban több mint biztosak lehetünk, hogy Mantovából Trento, majd a Brenner-hágó felé vonult a hercegi katonaság. Az augusztus 19-én Rómából írt jelentés szerint ugyanis I. Vincenzo az újabb csapatok felfogadására utasító parancsát Innsbruckból küldte el.³² Tirolból azonban nem a Magyar Királyság felé vette az irányt, hanem Prágába. Rómából már július 29-én azt jelentették, hogy azon a héten a császár székvárosába érkezik a herceg.³³ Három nappal később, augusztus 1-én Prágából azt írták a Fuggereknek, hogy I. Vincenzo napokon belül ott lehet.³⁴ Ugyaninnen augusztus 8-án szintén azt jelentették, hogy várják a herceget.³⁵

I. Vincenzo prágai bevonulására végül augusztus 23-án került sor, ahogyan ezt a Fuggerzeitung is egy hosszas leírásban megörökítette, ami jó példája az uralkodói reprezentációnak is. Eszerint a herceg, aki csinos férfi volt, egész udvartartásával, amelynek tagjai aranyláncot és díszes ruhát viseltek, valamint aranyozott alabárdal és barna hadilobogóval voltak ellátva, ötvenhat társzekéren utazott, délután 4 és 5 óra között Prága közelébe ért. A császár Wolf von Rumpf főudvarmestert és titkos tanácsost, valamint Paul Sixt von Trautson fő udvari marsallt, titkos tanácsost és kamarást küldte egy mérfölddel elé kocsin. A találkozó alkalmával a herceget átültették a császár saját kocsijába, amelyben egy könyvgyűjtemény is volt, és a Hradzsínba vitték. II. Rudolf személyesen a lovagterem lépcsője előtt fogadta.³⁶

Az audienciát követően a herceg Bécsbe utazott tovább. Egy Bécsből küldött jelentés szerint szeptember 3-án délután két órakor a mai Bécs Tabor városrészében összegyűlt kétszáz lovas, közöttük a hercegi had ellátásáról gondoskodó kiküldött biztosok, haditanácsosok és más urak I. Vincenzo elé lovagoltak.³⁷ A szeptember

³⁰ ÖNB Fugger Cod. 8968. foll. 581v–582r.

³¹ ÖNB Fugger Cod. 8968. foll. 635v–636r.

³² ÖNB Fugger Cod. 8968. fol. 697r–v.

³³ ÖNB Fugger Cod. 8968. fol. 637r–v.

³⁴ ÖNB Fugger Cod. 8968. fol. 623r–v.

³⁵ ÖNB Fugger Cod. 8968. fol. 646r.

³⁶ ÖNB Fugger Cod. 8968. fol. 683v.

³⁷ ÖNB Fugger Cod. 8968. foll. 712v–713r.

4-i hír azért is érdekes, mivel Cardi jelentése alapján úgy tudtuk, hogy a hercegi katonaság szeptember 3-án érkezett meg az esztergomi ostromtáborba.³⁸ Ennek azonban ellentmond az, hogy a Fuggerzeitungban szereplő jelentés szerint ekkor érkezett csak meg Bécsbe. Egy következő hír pedig szintén arra utal, hogy szeptember legelején a herceg még nem lehetett Esztergomnál. Egy, a táborból küldött szeptember 13-i jelentés arról számolt be, hogy I. Vincenzót még mindig csak várták, igaz sátrai megérkeztek, és szép rendben fel is állították már ezeket.³⁹

A Fuggerzeitung bejegyzései alapján kérdéses, hová akart vonulni Bécsből a herceg a katonaságával. A Rómából július 29-én küldött jelentés arról számolt be, hogy I. Vincenzo elhatározta, hogy Erdélybe megy, amely terv állítólag a pápa tetszését is elnyerte.⁴⁰ Az augusztus 11-én kelt velencei hírben is hasonló úti célt olvashatunk: a herceg nyolcszáz emberével Báthori Zsigmondhoz csatlakozik.⁴¹ Nem véletlen, hogy egy lehetséges erdélyi hadjárat terve felmerült I. Vincenzóban. Ennek lehetőségét ugyanis Aldobrandini és a Szentszék is fontolgatta mind a pápai segély felállítására és felvonulása idején, mind Esztergom ostromát követően.⁴² Az I. Vincenzo Prágába érkezéséről augusztus 23-án tájékoztató levél azonban már egy másik lehetséges célt tartalmaz. Eszerint Miksa főherceg felső-magyarországi hadaihoz kellett volna csatlakoznia, amelyek eddig egy erősséget sem a hatvaniak minden marháját, Gyula környékén harminchat falut prédáltak fel, Szolnok külvárosát pedig felégették. A jelentés összeállítója egyébként úgy tudta, hogy a mantovai katonaság már el is indult Felső-Magyarország irányába, míg maga a herceg augusztus 29-én kívánta követni őket.⁴³ Végül I. Vincenzo hada az alsó-magyarországi vagy keresztény főszereg táborához csatlakozott. Ez azonban nem mond ellent annak, hogy a herceg továbbra is a Felső-Magyarországot, majd Erdélyt tarthatta úti céljának. Esztergom bevétele után ugyanis Aldobrandini maga is utasításért fordult VIII. Kelemenhez azzal kapcsolatban, hogy Miksa főherceggel egyesülve vonuljon Báthori Zsigmond megsegítésére. Erre ugyanis a Szentszék ígéretet tett erdélyi nunciusán, Alfonso Viscontin keresztül. A pápai segélyhad parancsnoka a hónap folyamán még egy alkalommal sürgette a döntést.

³⁸ BANFI 1939: 31.

³⁹ ÖNB Fugger Cod. 8968. fol. 739r.

⁴⁰ ÖNB Fugger Cod. 8968. fol. 635r–v.

⁴¹ ÖNB Fugger Cod. 8968. foll. 659v–660r.

⁴² BANFI 1939: 7–9; KRUPPA 2018: 662–667.

⁴³ ÖNB Fugger Cod. 8968. fol. 683v. Miksa főherceg hadműveleteiről és seregéről lásd: Öst. A. HHStA H Fasc. 128 Allgemeine Akten 1595. Diarium Bellicum Nicolaus Gabelmann foll. 317r–324v; TÓTH 2000: 177.

Levelében azt sem rejtette véka alá, hogy jelentős veszteségei, a nagy távolság és a korán beköszöntött (és az itáliai katonák számára szokatlan) hideg idő miatt nem tartja célszerűnek az Erdélybe vonulást, inkább egy Buda elleni támadást javasolt. Az Erdélybe vonulás lehetősége így hamarosan le is került a napirendről. A pápai segélyhad az egybegyűlt keresztény csapatokkal további támadó hadjáráshoz kezdett a Duna mentén.⁴⁴ A későbbi eseményeket is figyelembe véve talán nem járok messze az igazságtól, ha azt feltételezem, hogy a herceg Aldobrandini szándékát követve maradt az esztergomi táborban.

Esztergom bevétele után a keresztény főszereg egy része szeptember 14-én Visegrád alá vonult, amelyet egy hét után el is foglalt. A Fuggerzeitungban fennmaradt részletes jelentések említést tettek Aldobrandiniról és az általa vezetett itáliai katonaságról, ám sajnos a herceg szerepvállalásáról nem.⁴⁵ Ez azonban nem jelenti azt feltétlenül, hogy nem is vett részt a visegrádi hadműveletben. Igaz feltételezhetően később csatlakozott ehhez a hadhoz, ám a hegytetőn álló vár feladásánál már jelen volt. Erre enged következtetni Istvánffy Miklós történeti munkája, amelyben a következőket olvashatjuk: „Az fokról azért kiszólván [Oszmán aga], hogy néki s társainak holvalóstól s fegyverestől bátorságos helyre elmenni szabad lenne, kérni kezdé, de midőn Aldobrandinus, Medicaeus [Giovanni de Medici] és az mantuai, hogy csak életeket kellene megengednie, és mindeneket azmijek volna, el kellene hagynia, azt végezték, és kardjok s fegyverek nélkül való elmenésre szabadságot engedtenek volna.”⁴⁶ A „magyar Livius” mellett Cardi is említést tett arról, hogy a vár átadásánál személyesen is jelen volt. A titkár egy érdekes történetet is lejegyzett, amely szerint az ostromlottak csak azzal a feltétellel voltak hajlandók megadni magukat, ha a „mantovai pasa” biztosítja szabad elvonulásukat.⁴⁷

A keresztény alsó-magyarországi sereg hadjárata azonban még Visegrád elfoglalásával sem ért véget. A hadvezérek tanácskozásain ismét újra és újra felmerült egy Buda elleni támadás terve. Végül szeptember 26-án Vác felé indult el nagy harci kedvvel a dicsőségre vágyó herceg⁴⁸ hada kiegészülve a pápai segélyhadból a Francesco Del Monte vezette tercióval, mivel az a hír érkezett, hogy az itteni őrség megadná magát. A hír azonban hamisnak bizonyult, a váci oszmánok nem rettentek meg a tüzéség nélkül érkezett itáliai katonaságtól. Az a remény is ha-

⁴⁴ BANFI 1939: 7–8; KRUPPA 2018: 664–665.

⁴⁵ ÖNB Fugger Cod. 8968. foll. 768r–v, 770r–771r.

⁴⁶ ISTVÁNYFI 2001: 211.

⁴⁷ BANFI 1939: 32; BRUNELLI 2018: 79.

⁴⁸ A herceg szept. 21-én az uralkodónak írt levelében kifejtette, hogy életét is hajlandó volna feláldozni II. Rudolfért. BERTELLI 2006: 137.

mar szertefoszlott, hogy Mátyás főherceg a főerőkkel követi a herceg lovasait és Del Monte gyalogosait.⁴⁹

Úgy tűnik, hogy a váci fiaszkót követően egyrészt a herceg harci kedve igen erősen megesappant, másrészt betegség is gyötörte, a Rumpfnak október 12-én írt levele szerint orbáncos gyulladás van a fején.⁵⁰ Egy október 2-án Esztergomból küldött jelentés szerint már el is vonult hadával.⁵¹ Két nappal későbbi, október 4-i dátummal pedig Miksa főherceg mezőkeresztesi táborából az a hír érkezett, hogy a herceg október 3-án Bécsbe indult, hada pedig nemsokára Mantovába vonul.⁵² Utazása során Pozsonyban is megfordult, hiszen október 12-én több levelét is onnan keltezte.⁵³ Egy Bécsből október 15-i dátummal küldött jelentés arról számolt be, hogy a herceg még a császárvárosban volt. Katonái – mind az épek, mind pedig a sebesültek és betegek is – elindultak már a táborból.⁵⁴ Utóbbiakat hajókra rakták, és úgy indították el őket a Dunán Bécs irányába. A zsákmányra éhes magyar lovasok és gyalogosok azonban rajtuk ütöttek. A beteg és sebesült nemesek egy részét levágták, értékeiket elrabolták. A rablott kincsek között voltak a herceg értékei is, többek között az 1589-ben kapott Aranygyapjas rend jelvénye. I. Vincenzo állítólag ezen annyira megharagudott, hogy a hír vételét követően még az éjszaka folyamán elhagyta Bécset.⁵⁵

Bár a hadjárat véget ért, ám a Fuggerzeitung további adatokat tartalmaz arról, hogyan kívánt részt venni a herceg a következő évi hadműveletekben. A pápa azt tervezte, hogy a következő évben Erdélybe küldi segélyhadát. Azért, hogy ezt minél hamarabb megtehesse, parancsot adott unokaöccsének, hogy tartsa egyben és telettesse át katonaságát Pozsonyban. Mátyás főherceg javaslatára azonban az ellenséges koronázóvárosból Aldobrandini Sopronba vezette megmaradt nyomorgó hadát.⁵⁶ Nyugalomra itt sem leltek, hiszen Marx Faut soproni polgár egykorú visszaemlékezéséből tudjuk, hogy tovább éheztek, fáztak, sőt kirabolták őket, és egyeseket meg is öltek. Faut azonban azt is lejegyezte, hogy egymással szemben sem voltak könyörületések.⁵⁷ Aldobrandini 1595 decemberének végén és 1596 januárjának elején nyilvánvalóvá tette, hogy a pápa és a császár akarata ellenére

⁴⁹ ÖNB Fugger Cod. 8968. foll. 770r–771r, 776r; BRUNELLI 2018: 81.

⁵⁰ BERTELLI 2006: 140.

⁵¹ ÖNB Fugger Cod. 8968. fol. 814r.

⁵² ÖNB Fugger Cod. 8968. foll. 821v–822r.

⁵³ BERTELLI 2006: 140–141.

⁵⁴ ÖNB Fugger Cod. 8968. fol. 840r–v.

⁵⁵ ÖNB Fugger Cod. 8968. fol. 841r–v, 846r–v.

⁵⁶ KRUPPA 2018: 665–666.

⁵⁷ FAUT–KLEIN 1995: 125–126.

is hazavezeti katonaságát, ám az erdélyi hadjárat tervéről egyelőre nem mondtak le.⁵⁸ Ebben pedig úgy tűnik, hogy szerepet szántak a hercegnek is. Bécsből már október 21-én az a hír érkezett, hogy egyesek azt javasolták Mátyás főhercegnek és a császárnak, hogy az Esztergom ostroma alatt meghalt Karl von Mansfeld főparancsnok-helyettes helyett I. Vincenzót nevezzék ki főparancsnoknak (*Feldobristen*) hat évre. Ő azonban ekkor már nem volt jelen, így erre a posztra mások rokonát,⁵⁹ illetve egy bizonyos Verdugot vagy Mondragont ajánlották.⁶⁰ Ez az ötlet tehát szinte azonnal zátonyra futott, I. Vincenzo császári hadvezéri álmai ismét nem váltak valóra. A herceg személyével és segítségével azonban nem csupán Bécsben és Prágában, hanem a Szentszéknél is számoltak. Egy Rómából december 16-án kelt jelentés szerint a következő évi hadjáratot tervező Gian Francesco Aldobrandini egy itáliai had kiállítására tett javaslatot, amelybe Mantovának kétezer lovasat kellett volna küldenie.⁶¹

A herceg maga is tervezte, hogy ismét hadba száll az Oszmán Birodalom ellen a következő esztendőben. Egy Velencéből december 29-én keltezett levél szerint erős hadat kíván összegyűjteni, amely aztán az erdélyi fejedelem seregeihez fog csatlakozni.⁶²

Mindezek alapján láthatjuk, hogy a Fuggerzeitungok bevonásával új és érdekes információkhoz juthatunk az adott év történéseinek feldolgozásához. I. Vincenzo esetében is információkat szerezhetünk hadának létszámáról, útvonaláról, a herceg prágai bevonulásáról, hadszíntérre érkezéséről és valós szerepvállalásáról a hadjáratban. Mindezek árnyalják eddigi ismereteinket, amelyek olyan, propaganda-fogásoktól sem mentes, megrendelésre készült munkákból táplálkoztak, mint Cardi jelentése.

⁵⁸ KRUPPA 2018: 667–675.

⁵⁹ Aldobrandini 1596 januárjában szintén őt, illetve II. Alfonso d'Estét ajánlotta erre a posztra. KRUPPA 2018: 667.

⁶⁰ ÖNB Fugger Cod. 8968. fol. 856r–v.

⁶¹ ÖNB Fugger Cod. 8968. fol. 1024r–v.

⁶² ÖNB Fugger Cod. 8968. foll. 1038v–1039r.